

Dr. Orosz Sándor:

A TÉMAKOMPENZÁLÁS NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA
AZ ANYANYELV NYELVTANÁNAK OKTATÁSÁBAN

Közhelynek hat már az a megállapítás, hogy az anyanyelv biztos tudása, használata minden ismeretszerzés alapja. Ezért az anyanyelv tanulásában az elmaradások megszüntetése vagy legalább is minimálista csökkentése kardinális feladata az általános iskolai képzésnek. A Nagy József tervtanulmányában vázolt kompenzációs rendszer kísérleti vizsgálata tehát nagyon indokolt az anyanyelv tanításában.

Ez azonban több speciális problémát vet föl. Közülük némelyik elsőként a nyelvtanban jelentkezik, de általánosabb annál, hogysem csupán az anyanyelvi nyelvtan kompenzációs oktatásának problémájaként kezelhetnénk.

Most természetesen csak az előre látható problémákkal foglalkozunk, s ezeket annak tudatában vizsgáljuk meg, hogy a kísérlet bizonyosan felvet majd egy sor egyéb, megoldásra váró kérdést is.

1. A nyelvtan jelenlegi tantervi anyagának elrendezésében a koncentricitás és a linearitás elve együttesen érvényesül: egy-egy cikluson belül inkább lineáris elrendezésű a tananyag, ezért megvan a témakompensációs oktatásnak a tervtanulmányban rögzített alapfeltétele, hogy tudniillik "...az oktatás egymást követő témák, tematikus egységek rendszereként...kezel-

hető." -Egy ciklusnak tekintendő a jelenlegi rendszerben az alsó, egy másiknak a felső tagozat. - A két egymásra épülő ciklus viszonylatában azonban a koncentricitás érvényesül erősebben: az alsó tagozatban a leíró nyelvtan fő ágazataiban megtanulják a tanulók az elemi szintű tudnivalókat; a felső tagozatban ugyanazok a témák kerülnek elő, s az alsó tagozatos elemi szintű ismeretek bővítése, elméletileg megalapozottabb ujratanítása folyik. Így a felső tagozatos tanulmányok folyamán -- elvileg -- az alsó tagozatos hiányok pótlása, kompenzálása tantervi keretekben történik. Ezért a tervtanulmányban kifejtett kompenzációs rendszer az anyanyelvi nyelvtan oktatásában szükségszerűen módosul, főként azzal, hogy a témanyitó mérés alkalmából föltáru-
ló hiányok többségének pótlása feltehetően beépíthető a téma feldolgozásába. Ennek megfelelően előtérbe kerül az adaptív tématervvvel összefüggő kérdések kutatása, s kevésbé érinti a nyelvtantantatást az általános és speciális előkompenzálás.

Gyakorlatilag azonban nem egészen ilyen egyszerű a helyzet. A második ciklusban, azaz a felső tagozaton a koncentrikus tananyagelrendezésből adódóan gyakran fellép a tanulóknál egy negatív motiváció is: az "ezt már tanultuk, minek ismételjük unásig!" beállítódás erősen gátolja a tanulást, a tanulási hajlandóságot, aminek következtében az elvben várhatónál jóval nagyobb egyéni, speciális kompenzálásra váró hiányok is adódnak.

2. A tananyagelrendezésben a linearitás és koncentricitás elvének együttes érvényesüléséből adódóan egyes tanévekben, elsősorban a nyolcadik és az ötödik osztályban, ismétlődő témák szerepelnek a tantervben. Ezekhez témanyitó mérőlapként -- pusztán elméleti megfontolások alapján-- az ismétlődő egység témazáró mérőlapja változtatás nélkül alkalmazásnak tekinthető.

Valójában azonban még a 8. osztályos ismétlődő témák is bizonyos mérvű "bővítve - rendszerezve ujratanítás"-t jelentenek, ezért az ismétlendők mellett egyéb előismeretek ellenőrzése is szükséges.

Tekintettel arra, hogy az ismétlődő téma időben nem közvetlenül az ismétlődő téma után következik, hanem általában éves vagy több éves eltolódással, így az azonos mérőlappal történő mérés nemcsak az aktuális és időleges, hanem a tartós tudás

elemeinek feltárására is alkalmas. Ezért az előkísérletben a 8. osztályos ismétlő témák témanyitó méréséhez olyan elemzõlapot állítottunk össze, amely feltünteti az egység minden elemérõl a standardizált témazáró teszttel elért országos eredményt, s mellette üres rovatot tartalmaz a témanyitó mérés adatai részére. A két mérés adatainak összehasonlítása információt ad a tartós tudásról is.

3. Lényegében ismétlõ téma az 5. osztályban az elsõ, a "Mondattani bevezetõ" is, hiszen az alsó tagozatos mondattani ismeretek rendszerezését és némi kiegészítését szolgálja. A késõbbi ismétlõ témákhoz viszonyítva azonban az az eltérés adódik, hogy nem egy meghatározott tematikus egység, hanem négy év sok témájának "szétszórt" ismereteit ismétli - rendszerezi. Emiatt az e témához elkészült standardizált témazáró mérõlap valószínûleg változtatás nélkül alkalmazandó témanyitó mérõlapnak is. Vagyis az a speciális eset áll elõ, hogy e témához ugyanaz a mérõeszköz változtatás nélkül témanyitó és témazáró mérõlapként szolgálhat.

4. Jelenleg, és alapjában véve az 1978. évi tantervben is külön tantárgyként kezeljük a nyelvtant, így egyrészt a tudás elemeinek jelentõs része ismert, másrészt jobban "tisztá grammatikai" problémák alkotják a tananyagot. Így remélhetõ, hogy a régi tantervi keretek között folyó elõkísérlet tapasztalatai közvetlenül alkalmazhatók lesznek az új tantervi anyag szerint történõ tanításban is.

A folyamatos tantervfejlesztés koncepciója alapján azonban várható, hogy az 1980-as évek közepétõl egyre szélesebb körben kerül bevezetésre -- a matematikához hasonlóan -- egy olyan új anyanyelvtanítás, amely a jelenleginél sokkal komplexebb módon fogja fel az anyanyelvi nevelést /lásd fõként az MTA Nyelvtudományi Intézete által összefogott kísérleteket és Zsolnai József kommunikációkutatói eredményekre alapozott alsó tagozatos kísérletét!/, ami új feladatokat hoz kompenzációs oktatásban is. E kísérletek tapasztalatainak ismeretében megpróbálunk olyan hajlékonyabb kompenzáló rendszert kidolgozni, amely nagyobb nehézségek nélküli adaptálható ilyen jelentõsebb koncepcionális és tananyagbeli változás esetén is.

5. A feladatbank kidolgozásához -- elõzetesen úgy tûnik -- elég jó kiindulásul szolgálnak a standardizált témazáró tesztek

közül főleg azok, amelyek úgy készültek, hogy a tematikus egység ismereteit a négy változatban elosztva ellenőrizték, az alkalmazásukat vizsgáló feladatok viszont minden változatban azonos számban, azonos szerkezettel szerepelnek, csupán konkrét adataikban van eltérés. Ezek a feladat-típusok így a feladatbank "alaptípusát" jelenthetik.

A nyelvtanban bizonyosan, de más tantárgyakban is valószínű, hogy az ellenőrző és gyakorló feladatok készítése együttesen történhet, ill. nem szükséges szigorúan elkülöníteni őket. Ugyanaz a feladat, ha pusztán a problémát tartalmazza és a megoldást várja: ellenőrző feladat; de ha hozzá a megoldás menetére vonatkozó indítékokat, pl. a logikai feltételek keresésére, elemzésére utaló információkat, az elvégzendő műveletek algoritmusaira vonatkozó emlékeztetőket stb. tartalmaz, továbbá biztosítja a visszacsatolást, akkor egyéni gyakorlásra alkalmas feladattá alakítható.

A nyelvtan tanítását segítő feladatbank összeállításához meglehetősen sok, jó forrásból meríthetünk; ilyenek a ma is használatos munkafüzeti feladatok, szakköri füzetek stb. Az összes ilyen jellegű anyag felsorolása szinte lehetetlen; elég csupán a legismertebb szerzőkre: Hoffmann Ottóra, Takács Etelre, Szende Aladárra s a többiekre hivatkoznunk.

6. A gyakorlat-csomagok problematikájához csak néhány megjegyzés kívánkozik ide.

A nyugati országokban eléggé elterjedt komplex információs-együttes, a package -- elsősorban az Országos Oktatástechnikai Központ tevékenysége révén-- ma már nálunk sem ismeretlen. Tudjuk azt is, hogy az új tantervekhez nemcsak új tankönyvek, hanem bizonyos tantárgyak egyre több tematikus egységéhez oktató-csomagok is készülnek. Takács Etel és Tompa Klára a magyar nyelvtan tanítását szolgáló oktatócsomagot állított össze "A főnevek világa" címmel.

Az oktatócsomag egy-egy egység oktatását szolgáló különféle információhordozók együttese, amelyek közül a tanár választja ki a céljainak és a helyi körülményeknek megfelelőket. Ezeknek az oktatócsomagoknak két alaptípusát szokták megkülönböztetni: az egyéni tanulásra alkalmas és a tanári közreműködést igénylő oktatócsomagokat.

A kompenzáló rendszerben az általános előkompenzálás céljaira az utóbbi, a speciális előkompenzálásra az előbbi látszik megfelelőnek. De: a kompenzálás funkciójából adódóan nem adaptálhatók a szokásos oktatócsomagok változtatás nélkül: "sűríteni", a terjedelmet csökkenteni kell, ill. speciális, sokoldaluan használható csomagok készítése válik szükségessé. A speciális előkompenzálást szolgáló oktatócsomagok pl. aligha tartalmazhatnak filmeket, általában: bonyolultabb, drágább technikai berendezést feltételező információhordozókat. A kompenzálásban, ahol az eredmény lehető gyors biztosítása igen fontos tényező, aligha lenne helyes figyelmen kívül hagyni azokat az előnyöket amelyeket egyes egyszerű technikai információhordozók, mint pl. az írásvetítő transzperensek, közülük is elsősorban a lapozhatók és felépíthetők biztosítanak a szemlélet, a gondolkodás irányításával, a programozhatósággal stb.

E rövid dolgozattal természetesen semmiféle szempontu teljességre: sem törekedhettünk. Csupán annak jelzését kíséreltük meg, hogy a tervtanulmányban ismertetett kutatás elméleti szinten bemutatott feladatai milyen sokféle, tantárgyhoz kötött és tantárgytól független konkrét problémát vetnek fel.